

Living Lab Enclave Uddel-Elspeet

Januari 2022

1. Inleiding

Context

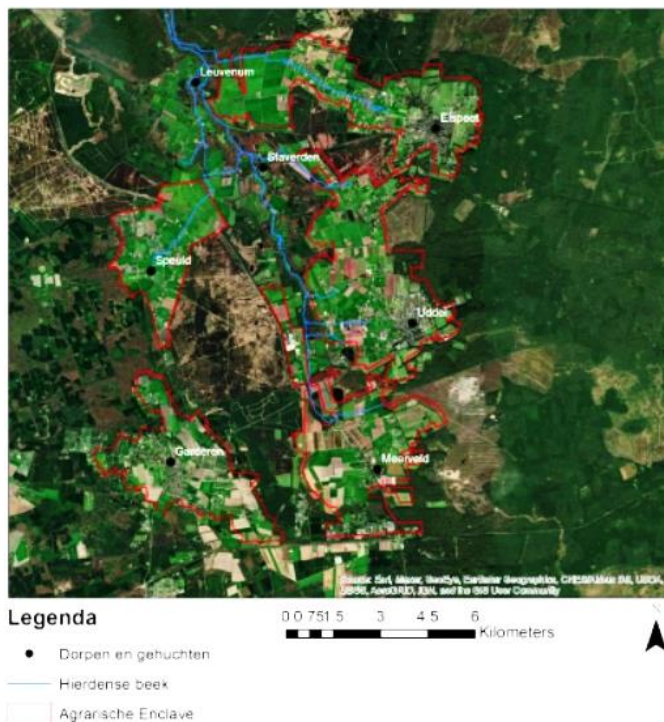
In de Noord Veluwe komen tal van maatschappelijke opgaven samen. Vanwege haar ligging is er veel aandacht voor de stikstofopgave, landbouwtransitie, klimaatadaptatie en biodiversiteitsherstel. Ook de woningbouwopgave vraagt ruimte in het gebied. De opgaven hangen in veel gevallen met elkaar samen en tegelijkertijd is de aanpak verdeeld over diverse strategieën, programma's en agenda's. In een living lab worden de opgaven en lopende trajecten bij elkaar gebracht. Dit sluit ook aan bij de proeftuin aanpak die als maatregel in het uitvoeringsprogramma Gelderse Maatregelen Stikstof is opgenomen. Door aan de slag te gaan met onderzoeken, innovaties, samenwerking en maatschappelijk dialoog leren we wat nodig is voor een effectieve gebiedsgerichte aanpak anno 2022.

Beschrijving gebied

De enclave Uddel-Elspeet is omringt door het Natura 2000-gebied de Veluwe. De omgeving van de enclave kenmerkt zich door heidevelden en bossen, vennen, de Staverdensebeek en dorpen met omliggende essen. De Staverdensebeek ontspringt nabij het Uddelermeer, waarna deze verder benedenstrooms van naam verandert naar de Leuvenumsebeek en ten slotte de Hierdensebeek tot aan de monding in het Veluwemeer. De enclave ligt te midden van twee stuwwallen van de Veluwe. De bodem wordt grotendeels bepaald door een slecht waterdoorlatende kleilaag, ontstaan in de Saale-ijstijd. De aanwezige kleilaag in de ondergrond (circa 8 tot 10 m-mv) maakt dat de enclave en het bijbehorende watersysteem kan bestaan. Zonder deze kleilaag zou het water via de diepe ondergrond worden afgevoerd naar de Flevopolders. De vochtige heidevelden en broekgebieden aan de randen van de Veluwe werden vanaf eind 19e eeuw op grote schaal omgezet in landbouwgrond, zo ook de vochtige heide rond Uddel. Vanuit de dorpen Elspeet, Uddel, Garderen en Speuld werd al langere tijd landbouwactiviteit bedreven op de omliggende essen.

De enclave staat bekend vanwege het grote aantal vleeskalverenbedrijven. Ongeveer 30% van de vleeskalveren van Nederland worden in dit gebied gehouden (Provincie Gelderland, 2020). Deze concentratie is ontstaan doordat in grote boerengezinnen verschillende kinderen verder wilden met een boerenbedrijf. Grond vormde dan al snel een beperkende factor. Dit leidde tot een intensiever gebruik van de gronden en een sterke toename van de intensieve veehouderij. Als gevolg hiervan is de stikstofdepositie in het gebied het hoogst van heel Nederland. Binnen de enclave ligt in totaliteit ruim 2150 ha cultuurgrond in agrarisch gebruik. De meeste grond, 1353 ha (63%), is in gebruik als grasland. Het grootste gewas naast gras is mais, ruim 400 ha ofwel ruim 19%.

Afbeelding 1: Enclave Uddel-Elspeet omringt door de bossen van de Veluwe

Het watersysteem in de enclave heeft de focus op water afvoeren. Het natuurlijke meanderende verloop van de beek is in de loop der eeuwen op veel plekken vergraven en gekanaliseerd. Zo werd het land ook in nattere perioden begaanbaar voor landbouwmachines. Rond 2014 zijn in de middenloop van de beek maatregelen getroffen. Door zandsuppletie en het inbrengen van hout kan het water vrijer bewegen door het bos. Vooral bij heftige regenval kunnen ineens flinke stukken bos onder water komen te staan en wordt water vastgehouden.

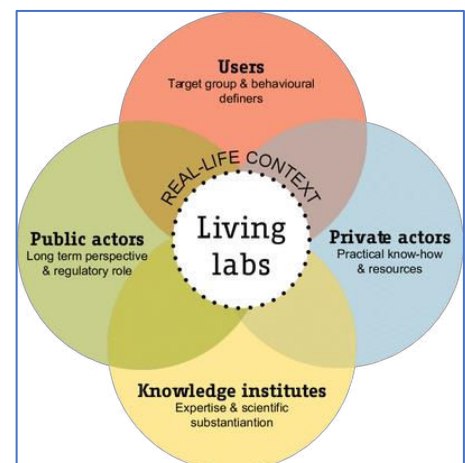
Living lab als vliegwiel voor ontwikkeling

De komende twee jaar willen we in de enclave Uddel-Elspeet aan de slag met een living lab aanpak. Na deze eerste twee jaar wordt gekeken in welke vorm de opgebouwde samenwerking, kennis en ervaring verder doorontwikkeld kan worden. De living lab wordt zo ingezet als vliegwiel voor regionale en integrale gebiedsontwikkeling.

Een living lab is een aanpak die via experimenten en gezamenlijk leren de ontwikkeling van innovaties en transitie versnelt. Een belangrijk uitgangspunt is dat alle partijen betrokken zijn (zie figuur 1) en ook bijdragen. Dit kan in uren, financieel of anderszins een inzet van energie. Een living lab kan zowel visievormend als uitvoeringsgericht zijn.

“Een Living Lab is zowel een fysieke locatie als een gezamenlijke aanpak, waarin verschillende partners experimenteren, co-creëren en testen in een levensechte omgeving meestal afgebakend door geografische en institutionele grenzen. Daarbij gaat het vooral om innovaties die transitie ondersteunen.”

Voor meer informatie over de Living Lab aanpak, zie [publicatie](#) over co-creatieve rivierlandschappen en het voorbeeld van het [Fijldlab](#) in Friesland. Dit living lab loopt in eerste instantie voor twee jaar (2022-2024) en is een startpunt voor een lange termijn samenwerking in het gebied.

2. DOEL EN ONDERZOEKSVRAAG

Doel Living Lab Uddel-Elspeet

De samenwerking tussen de verschillende trajecten en partijen staat in de living lab centraal. Hiermee streven we de volgende doelen na voor de enclave Uddel-Elspeet:

- Concrete voorstellen ontwikkelen voor een gebiedsaanpak stikstof in de enclave waarin landschappelijke kwaliteit, natuurdoelen, culturele identiteit, sociaal- maatschappelijke en economische behoeften op elkaar afgestemd zijn.
- Komen tot een samenwerkingsmodel tussen overheden, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, bewoners en ondernemers voor de lange termijn dat moet leiden naar meer efficiëntie, transparantie en uitlegbaarheid.
- Transities versnellen door met lef dingen uit te proberen en te experimenteren. Op het gebied van gebiedsontwikkeling, samenwerking en structuren binnen organisaties.

Onderzoeksvraag

Om deze doelen te halen formuleren we voor het living lab de volgende hoofdvraag:

Hoe komen we tot een leefbare en vitale enclave, waarin sociaal-economische en maatschappelijk wensen en ontwikkelingen in evenwicht zijn met een gezond water- en bodemsysteem, een robuuste natuur en beschikbare stikstofruimte?"

Daaronder formuleren we 4 subvragen:

1. *Wat zijn de sociaal-economische en maatschappelijke wensen en voorziene ontwikkelingen van het gebied?*
2. *Wat is nodig voor een gezond water- en bodemsysteem, robuuste natuur en de benodigde stikstof reductie in de enclave?*
3. *Wat zijn mogelijke duurzame verdienmodellen in de enclave Uddel-Elspeet en welke ruimtelijke uitwerking hebben deze?*
4. *Wat is nodig om de verschillende processen en opgaven zo goed mogelijk te bundelen met als doel duurzame ontwikkeling.*

Zo beantwoorden we de hoe vraag via de wat vragen. Deze onderzoeksvraag en subvragen zijn nog nader te specificeren. We stellen voor met de samenwerkende partijen in het gebied aan het begin van het proces een overzicht van leervragen te formuleren, die gaan over het milieu, de ruimte, het sociaal maatschappelijk veld en samenwerkings-/governance vraagstukken. In bijlage 1 staat een eerste overzicht van vragen.

4. AANPAK EN PLANNING OP HOOFDLIJNEN

De aanpak voor de living lab is op te delen in vier fasen.

Fase 1: gedeeld eigenaarschap en leervragen (januari 2022-...)

Tijdens de eerste fase werken we aan het organiseren van een platform van samenwerkende partijen aan het living lab. De overheidspartijen hebben zich via dit plan van aanpak al gecommitteerd. Daarnaast zullen we het living lab in het gebied introduceren en input van lokale bewoners, maatschappelijke organisaties en ondernemers ophalen. Waar zitten hun vragen? En waar willen zij mee experimenteren? We kunnen daarin gebruik maken van het opgebouwde netwerk uit het gebiedsproces Uddel 2040. Kennisinstellingen worden in deze fase ook benaderd om mee te doen. Vanaf fase 1 verzamelen we bij de gebiedspartners ook de vragen die er nu al liggen.

In deze fase werken we ook aan het opzetten van een organisatie (platform, kernteam, aansturing).

Fase 2: van leervragen naar aanpak (april-aug 2022)

In deze fase formuleren we gezamenlijk waar we over willen leren in het Living lab. Met het platform stellen we een longlist op, verdeeld over kennisgebieden als milieu, sociaal-economisch, organisatie en samenwerking (governance) en proces. Met een prioritering komen we tot een aanpak voor de verschillende leervragen en experimenten. Daarbij worden experimenten en onderzoeken uitgewerkt en gekoppeld aan de hiervoor geschikte gebiedspartners.

Fase 3: van aanpak naar doen (sept 2022-najaar 2023)

Vervolgens volgt een fase van doen. Waarin we experimenteren en heel bewust leren.

Lopende ontwikkelingen die als casus kunnen dienen, waarbij nieuwe dingen uitgeprobeerd kunnen worden, zijn hierbij heel waardevol om te leren vanuit de praktijk. En met behulp van gebiedsscenario's wordt het lange termijn denken aangeboord en schetsen we met elkaar een doorkijk. In deze fase zal ook de rol van visualisaties en beleving groot zijn. Om gebruik te maken en verder te bouwen op de kracht en identiteit van het gebied. Daarvoor kan samengewerkt worden met ontwerpers en kunstenaars. In bijlage 2 staat een verdere uitwerking van mogelijke activiteiten.

Hierbij wordt regelmatig gereflecteerd op de aanpak en op de leeropbrengst. Vanuit deze reflecties worden nieuwe vragen geformuleerd of een aanpak bijgesteld. Uiteraard doen zich tijdens deze periode ook nieuwe ontwikkelingen voor in het gebied. Op basis hiervan kunnen nieuwe vragen en casussen ingebracht worden of experimenten geïnitieerd worden. De aanpak en de leerervaringen worden gedocumenteerd en regelmatig gedeeld via een website en bijeenkomsten.

Fase 4: kennis en leerervaringen bundelen, verspreiden en toepassen (sept-dec 2023)

In de laatste fase verzamelen we alle kennis en leerervaringen die zijn opgedaan in het living lab. De resultaten worden voor een breed publiek toegankelijk gemaakt via een website. Ook zal er een brede bijeenkomst georganiseerd worden waarin resultaten gedeeld worden in het netwerk. Deze bijeenkomst markeert het eindpunt van de living lab in huidige vorm en kijkt door naar een mogelijk vervolg van initiatieven die ontstaan zijn.

Daarnaast wordt de kennis benut om input te leveren aan gebiedsprogramma's (GMS 2024-2040, gebiedsprogramma Uddel 2040, Uitvoeringsprogramma Veluwe op 1) en dan lopende gebiedsontwikkelingstrajecten.

5. ORGANISATIE

Organiserende team

Het living lab is geen los project maar een proces van leren en experimenteren met veel verschillende partijen. In een organiserend team vindt afstemming plaats over de voortgang van het proces, de begroting en inhoudelijke ontwikkelingen. Hier worden lopende trajecten besproken en ontwikkelingen die relevant zijn voor de activiteiten binnen het living lab.

Op dit moment bestaat het organiserend team uit vertegenwoordigers van de overheden als initiatiefnemers. De wens is om dit team uit te breiden met één of twee vertegenwoordiger van een kennisinstelling, maatschappelijke organisatie en bewoners- en ondernemers vertegenwoordiging. De partners in dit team zijn gelijkwaardig aan elkaar. Ze hebben mandaat vanuit hun eigen organisaties, ze informeren hun organisaties over ontwikkelingen en dilemma's en mobiliseren interne medewerking waar nodig.

Procesregie

Een procesregisseur coördineert het leerproces en de benodigde samenwerking en activiteiten die hieronder vallen. De procesregisseur vormt met het kernteam de werkorganisatie van het living lab.

Deelnemers living lab

In het living lab zijn de 4 O's in verhouding gelijk verdeeld onder de deelnemers. De groep doorloopt, onder begeleiding van Van Hall Larenstein, een aantal relevante stappen met elkaar om te komen tot een selectie van experimenten, onderzoeken en andere activiteiten binnen de looptijd van het living lab. De groep deelnemers committeert zich aan de doelen en werkwijze van het living lab en is bereid erin te investeren.

Platform van samenwerkende partijen

Voor een brede samenwerking en betrokkenheid werken we aan een 'platform living lab Uddel-Elspeet'. Deze bestaat uit vertegenwoordiging van samenwerkende overheden, ondernemers, onderzoek/onderwijs, bewoners en maatschappelijke organisaties. Het is de groep die 'vrienden van' het living lab is, die op gezette momenten meedenkt, de aanpak uitdraagt, meewerkt en mee leert over de transitie in dit gebied. Het is geen vaste club met leden, maar een netwerk samenwerking. De brede vertegenwoordiging zorgt voor een breed netwerk waarin vernieuwende initiatieven, samenwerkingsverbanden of kennis tot bloei kunnen komen.